

JAN KORNAŚ

TWÓRCZOŚĆ NAUKOWA BOGUMIŁA PAWŁOWSKIEGO I JEJ ŹRÓDŁA

Bogumił Pawłowski zajmuje pod względem dorobku naukowego pozycję bardzo wybitną: był najznakomitszym w naszej nauce przedstawicielem systematyki roślin — dyscypliny tworzącej równocześnie fundament i ukoronowanie wszystkich nauk botanicznych. Tej dyscyplinie poświęcił większość spośród 150 monografii, rozpraw i notatek, które przez pół wieku ogłaszał w najpoważniejszych wydawnictwach krajowych i zagranicznych. Są wśród nich znakomite prace analityczne, poświęcone grupom szczególnie trudnym i zawierające opisy dwustu kilkudziesięciu nie znanych przedtem jednostek systematycznych. Są również obszernie dzieła przeglądowe w postaci opisowych flor z kluczami do oznaczania, takie jak wznawiane wielokrotnie *Rośliny polskie*, napisane wspólnie z Władysławem Szaferem i Stanisławem Kulczyńskim, czternastotomowa *Flora polska*, której głównym twórcą był Bogumił Pawłowski, i nie ukończona niestety *Flora Tatr*. Kształci się na nich i używa ich w codziennej pracy już kilka pokoleń botaników polskich. Daleko poza granice naszego kraju sięga wkład Bogumiła Pawłowskiego w ukończone niedawno zbiorowe opracowanie flory Europy — *Flora Europaea*; trwałą i nieocenioną wartość jako materiały porównawcze ma wydawana przezeń seria zielnikowa — *Plantae Poloniae Exsiccatae*.

Logicznym dopełnieniem prac w zakresie systematyki roślin są fitogeograficzne publikacje Bogumiła Pawłowskiego, wśród których na pierwszy plan wybijają się studia nad florą Sądeczyny, Tatr i Gór Czywczyńskich w Karpatach Wschodnich. Szczególną uwagę poświęcił on tym roślinom, które tworzą najbardziej specyficzny element naszej flory: jej endemitom. Badania nad gatunkami ograniczonymi w swym występowaniu do Pienin i Tatr poszerzał stopniowo na analizę podobnych zjawisk w całych Karpatach i Sudetach oraz ich porównanie z Alpami. Prace te w znacznej mierze przyczyniły się do wyświetlenia pochodzenia i wzajemnych powiązań flor wysokogórskich w Europie Środkowej.

¹ Przemówienie wygłoszone na uroczystości odsłonięcia tablicy pamiątkowej ku czci Profesora Bogumiła Pawłowskiego w Ogrodzie Botanicznym Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w dniu 12 maja 1981 roku.

Ryc. 1. Tablica pamiątkowa ku czci Profesora Bogumiła Pawłowskiego wmurowana w ścianę pawilonu dydaktycznego w Ogrodzie Botanicznym Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. (fot. Z. Dzwonko).

Od początku swej działalności naukowej uprawiał Bogumił Pawłowski również trzeci kierunek badań — studia fitosocjologiczne nad składem, budową i życiem zespołów roślinnych, nad ich uwarunkowaniami siedliskowymi, rozmieszczeniem geograficznym i historycznymi przemianami. Młoda dyscyplina fitosocjologii, datująca się od lat dwudziestych naszego stulecia i związana przede wszystkim z nazwiskiem szwajcarskiego badacza Josiasa Braun-Blanquet, znalazła w Bogumił Pawłowskim szczególnie gorącego entuzjastę i gorliwego adepta, który nie tylko wspólnie z Władysławem Szaferem i Stanisławem Kulczyńskim przeszczepił ją na grunt Polski, lecz także w sposób twórczy rozwinął i wzbogacił. Znalazło to wyraz w serii obszernych regionalnych opracowań zespołów roślinnych z terenu Tatr, Karpat Wschodnich i gór Półwyspu Bałkańskiego, jakie Bogumił Pawłowski ogłosił ze swymi współpracownikami: Marianem Sokołowskim, Konstantym Steckim, Karolem Wallischem, Janem Walasem, Iwonem Horvatem z Zagrzebia, Stanisławą Pawłowską, Kazimierzem Zarzyckim.

W miarę rozwoju badań nad zespołami roślinnymi coraz wyraźniej rysowały się możliwości zastosowania ich wyników w praktyce. Dotyczyło to zwłaszcza kartografii fitosocjologicznej, która już w latach trzydziestych zyskała poważne znacze-

nie dla leśnictwa, łąkarstwa, gospodarki wodnej, planowania przestrzennego i ochrony szaty roślinnej. W Polsce pionierem tego nowego kierunku stał się Bogumił Pawłowski. Ogłoszona przezeń wspólnie z Władysławem Szaferem i Stanisławem Kulczyńskim w 1923 roku mapa zespołów roślinnych Doliny Chochołowskiej w Tatrach była jedną z pierwszych tego rodzaju prób w literaturze światowej. Z opracowań późniejszych na przypomnienie zasługuje zwłaszcza wykonana w latach czterdziestych i pięćdziesiątych mapa zespołów roślinnych doliny górnej Wisły, pomyślana jako jedna z podstaw dla prac nad racjonalnym zagospodarowaniem tego terenu.

Swoj obszerny oryginalny dorobek w zakresie badań nad florą i zespołami roślinnymi Polski, a zwłaszcza polskich Karpat, które były mu zawsze najbliższe, zamknął Bogumił Pawłowski w pięknej i dojrzałej syntezie w rozdziałach podręcznika *Szata roślinna Polski*, który doczekał się już trzech kolejnych wydań i tłumaczenia na język angielski.

Wiele czynników złożyło się na to, że twórczość Bogumiła Pawłowskiego była tak bogata i ważka. Niepoślednią rolę odegrali tu na pewno jego wybitni nauczyciele: Marian Raciborski, z którym miał szczęście zetknąć się, choć na krótko, jako student, Władysław Szafer, pod którego kierunkiem stawiał pierwsze samodzielne kroki jako badacz, i Josias Braun-Blanquet, z którym wiązały go szczególnie bliskie więzy wspólnych zainteresowań i serdecznej przyjaźni osobistej. Dużą rolę odegrać musiała niezwykła atmosfera, jaka panowała w latach dwudziestych w kierowanym przez Władysława Szafera krakowskim Instytucie Botanicznym, kiedy skupiło się tutaj grono wybitnych i pełnych entuzjazmu młodych badaczy z Hanną Czeczottową, Anielą Kozłowską, Stanisławem Kulczyńskim, Marianem Sokołowskim i Dezyderym Szymkiewiczem na czele. Ten złoty okres dał początek krakowskiej szkole geobotanicznej, która odtąd na pół wieku objęła rolę przodującą w naszym kraju. Bogumił Pawłowski stał się rychło drugą — obok Władysława Szafera — najwybitniejszą indywidualnością w tej szkole i — choć zawsze pozostawać wolał nieco na uboczu, pochłonięty przede wszystkim własną pracą — zaczął stopniowo skupiać koło siebie grono nielicznych wprawdzie, ale za to szczególnie uzdolnionych i oddanych mu młodszych współpracowników — zarazem przyjaciół i uczniów. W ich gronie odbywał w latach trzydziestych pamiętne wyprawy czywczyńskie, które tak wiele wniosły do poznania dalekich pasm Karpat Wschodnich; z nimi prowadził w okresie powojennym prace w dolinie Wisły oraz w Tatrach i Pieninach.

Fakt, iż krakowska szkoła geobotaniczna opierała się przez pół wieku na dwóch uczonych o tak różnych temperamentach i typach umysłowości jak Władysław Szafer i Bogumił Pawłowski, przesądził o jej randze i osiągnięciach; pierwszy dał jej szerokość perspektywy i śmiałość koncepcji, drugi — niezwykłą dbałość o szczegóły faktyczne, dążenie do metodycznej perfekcji i precyzji sformułowań. Z biegiem lat Władysław Szafer coraz wyraźniej przenosił swą działalność na zakres paleobotaniki i historycznej geografii roślin. Bogumił Pawłowski, wierny nadal młodzieńczym zainteresowaniom, zyskał w latach powojennych pozycję największego

w kraju autorytetu w dziedzinie systematyki roślin i fitosocjologii; wszyscy niemal pracujący obecnie w Polsce adepci tych dwóch dyscyplin należą bezpośrednio lub pośrednio do grona jego uczniów.

Nauczycielom, współpracownikom i uczniom zawdzięczał Bogumił Pawłowski — jak to sam niejednokrotnie podkreślał — bardzo wiele. Najważniejsze źródła twórczości naukowej tkwiły jednakże w nim samym. Były to: żywość i wszechstronność zainteresowań i uzdolnień, niezwykle wrodzony talent systematyczny, niespożyta pracowitość, całkowite, bezinteresowne oddanie się nauce i gorące umiłowanie przyrody, zwłaszcza przyrody gór.

W systematyce roślin pracować mogą tylko ci, których los obdarzył szczególnymi uzdolnieniami. Bogumił Pawłowski posiadał właśnie taki „zmysł systematyczny” w stopniu niezwykle rzadko spotykanym. Niezawodne oko, pozwalające na uchwycenie subtelnych różnic gatunkowych, i doskonała pamięć w tym zakresie sprawiały, że z równą swobodą rozpoznawał wszystkie rośliny na podkrakowskich wycieczkach ze studentami, jak i w najbardziej odległych zakątkach Europy, czym prawił niejednokrotnie w zdumienie miejscowych botaników.

Do takiej perfekcji dojść można tylko przez bezustanne obcowanie z przyrodą. Dla Bogumiła Pawłowskiego była ona nie tylko źródłem radości, ale także głównym warsztatem pracy. W terenie zbierał materiały do swych publikacji, gromadził dane obserwacyjne i konstruował nowe ujęcia. W pracowni uzupełniał je już tylko i nadawał im formę ostateczną. Teren był również jego ulubionym miejscem zajęć ze studentami; prowadzone przezeń wycieczki dawały ogromny zasób wiedzy szczegółowej, uczyły umiejętności dostrzegania i kojarzenia faktów, wpajały miłość do ojczyznej przyrody.

Przysłowiowa wprost była pracowitość Profesora Pawłowskiego. Nie uznawał dni wolnych ani urlopów; latem wyjeżdżał tylko na badania terenowe. W oknach jego pracowni światła paliły się co dzień — także w niedzielę — do późnych godzin nocnych. Niezwykle wymagający wobec samego siebie, szlifował swe prace aż do perfekcji. Był postrachem redaktorów i wydawców, gdyż nie przestawał pracować nad swymi tekstami także i w korektach, nie wyłączając ostatniej. Szczególnym pomnikiem jego trudu są zbiory zielnikowe, jakie pozostawił: własny zielnik, liczący ponad 30 000 arkuszy, obecnie w posiadaniu Instytutu Botaniki Polskiej Akademii Nauk, oraz ogromne materiały, które już za życia przekazał do zbiorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, Polskiej Akademii Nauk i wielu zielników zagranicznych. Oznaczenie tak wielkich zbiorów i zamieszczone w nich uwagi krytyczne stanowią nie mniej ważny wkład Bogumiła Pawłowskiego w postęp systematyki roślin, niż jego prace publikowane.

Systematyka roślin jest dyscypliną, która w szczególny sposób łączy nowoczesność koncepcji i metod badawczych z dostojną wielowiekową tradycją. Do tradycji tej był Bogumił Pawłowski szczególnie przywiązany. *Professor noster — ut omnes systematicae plantarum inventores celeberrimi — linguae Latinae amore ardebat eaque in operibus suis diligentissime utebatur, non solum in diagnosibus novorum taxorum — ut Nomenclaturae Botanicae Praecepta Internationalia exigunt, sed etiam in disputationibus doctissimis ad phylogeniā, phytogeographiam et phyto-*

sociologiam explicandam pertinentibus. Occasione oblata orationes perfectissimas Romanorum lingua componens, amicos suos botanicos laudabat. Itaque liceat mihi hodie, aliquot verbis Latinis memoriam Professoris nostri honorare. Cum vir doctissimus in operibus suis Romanorum lingua sane perfecte usus esset, accuratissimas atque clarissimas plantarum descriptiones nobis reliquit. Quo factum est, ut ad morem illum linguae Latinae usurpandae colendum plurimum contulerit. Quin etiam nos, discipulos suos, hortatus est, ut exemplum suum imitemur. Quod — sic ut omnia Professoris nostri carissimi praecepta — grata memoria semper retinebimus.

ARTYKUŁY BIOGRAFICZNE O BOGUMILE PAWŁOWSKIM

- Jasiewicz A., 1972. Bogumił Pawłowski 1898—1971. *Folia Biol.* 20 (4): 319—320.
 Kornaś J., 1962. Bogumił Pawłowski. *Nauka Polska* 10 (2): 71—74.
 [N. N.], 1970. Spis publikacji Prof. Dra Bogumiła Pawłowskiego. *Fragm. Florist. Geobot.* 16 (1): 5—16.
 Szafer W., 1970. Twórczość naukowa Profesora Bogumiła Pawłowskiego. *Fragm. Florist. Geobot.* 16 (1): 17—23.
 Zarzycki K., 1972. Bogumił Pawłowski (1898—1971). *Kosmos A* 21 (1): 3—10.
 Zarzycki K., Braun-Blanquet J., 1972. In Memoriam: Bogumił Pawłowski (1898—1971). *Vegetatio* 25 (5—6): 278—282.
 Zarzycki K., Guzik J., Tacik T., 1973. Bogumił Pawłowski (1898—1971) i jego dorobek w zakresie systematyki roślin. *Acta Soc. Bot. Poloniae* 42 (1): 3—20.

Prof. dr JAN KORNAŚ

Institut Botaniki UJ, ul. Lubicz 46, 31—512 Kraków